

Scandia

TIDSKRIFT FÖR HISTORISK FORSKNING

Årgång 2018 • band 84 • häfte 2

Huvudredaktör & ansvarig utgivare

Docent Svante Norrhem

Redaktionssekreterare

Fil.dr Björn Lundberg

Webbredaktör

Fil.dr Anna Nilsson Hammar

Ekonomi- & prenumerationsansvarig

Universitetsadjunkt Leif Eliasson

Övriga redaktionsmedlemmar/styrelse

Professor Hanne Sanders, ordförande

Professor Thomas Kaiserfeld, Lunds universitet

Docent Henrik Rosengren, Lunds universitet

Docent Stefan Nyzell, Malmö universitet

Ph.d. Iben Vyff, Roskilde universitet

Ph.d. Lene Sofie Bak, Københavns universitet

Fil.dr Kajsa Brillman, Lunds universitet

Fil.dr Ingmarie Danielsson Malmros, Malmö universitet

Fil.dr Lina Sturfelt, Lunds universitet

© Scandia

Omslag

Johanna Åkerberg

Förlag

Universus Academic Press

Grafisk form

Christer Isell

Engelsk språkgranskning

Rikard Ehnsjö

Omslagsbild

Plansch II från Heinrich Matthias Marcards *Beschreibung von Pymont*,

Leipzig 1784. Det Kongelige Bibliotek, København

Tryck

Balto Print, Litauen 2018 via Printpool, Stockholm

Redaktionsråd

Advisory Board

SARI AUTIO-SARASMO, docent
Helsingfors universitet

ANDREAS MARKLUND, fil.dr
Post- og telemuseum, København

MICHAEL H. GELTING, professor
University of Aberdeen

FLEMMING MIKKELSEN, Dr.scient.pol.
Københavns universitet

MATS HALLENBERG, docent
Stockholms universitet

JES FABRICIUS MØLLER, Ph.d.
Københavns universitet

ORSI HUSZ, docent
Uppsala universitet

BERTEL NYGAARD, Ph.d.
Aarhus universitet

KARIN HASSAN JANSSON, docent
Uppsala universitet

ERLING SANDMO, professor
Oslo universitet

PASI IHALAINEN, professor
Jyväskylä universitet

DORTHE GERT SIMONSEN, Ph.d.
Københavns universitet

NINA JAVETTE KOEFOED, Ph.d.
Aarhus universitet

SVEIN ATLE SKÅLEVÅG, professor
Universitetet i Bergen

KIMMO KATAJALA, professor
Östra Finlands universitet

ERIK THOMSON, associate professor
University of Manitoba

KARIN KVIST GEVERTS, fil.dr
Forum för levande historia

PAUL WARDE, Ph.D.
University of Cambridge

PIRJO MARKKOLA, professor
Jyväskylä universitet

ULF ZANDER, professor
Lunds universitet

Innehåll

Redaktören har ordet <i>Svante Norrhem</i>	5
Medverkande i detta nummer	9
"Alléen i Pymont er et aristokratisk tableau" Charlotte Schimmelmann på kurophold i Bad Pymont 1789–1794 <i>Kristine Dyrmann</i>	10
Livsmedelsförsörjning och näringsstandard på Västerås slott 1517–1520 Ett nyupptäckt dokument i danska Rigsarkivet <i>Dag Retsö</i>	37
Att reglera ungdomars rörelser i staden Fritidspolitisk styrning efter ungdomsupplopp i Stockholm 1956–1967 <i>Martin Ericsson & Andrés Brink Pinto</i>	59
Scandia utblick: Kunskapshistoria: nya insikter? <i>Staffan Bergwik</i>	86
Till minne: Tio år av utveckling – Sverker Oredsson och <i>Scandia</i> <i>Ulf Zander</i>	99
Recensioner	
Temarecension: Populärhistoria och <i>public history</i>	102
Populärhistoriens tjustning och kraft. Peter Englund och Herman Lindqvist i svensk historiekultur 1988–1995 <i>Fredrik Holmqvist</i>	
Historia från tidskriftsredaktionen. En komparativ studie av <i>Populär Historias</i> och <i>History Today's</i> historieskrivning <i>Marianne Sjöland</i>	
Recenserade av Robert Nilsson Mohammadi	
Monografier	
68 <i>Henrik Berggren</i> . Recenserad av <i>David Larsson Heidenblad</i>	109
Hembiträdet och spelfilmen. Stjärnor i det svenska folkhemmets 1930- och 40-tal <i>Ulrika Holgersson</i> . Recenserad av <i>Rosalía Guerrero Cantarell</i>	110
Svenskhetens tidigmoderna gränser. Folkliga föreställningar om etnicitet och rikstillhörighet i Sverige 1500–1800 <i>Jens Lerbam</i> . Recenserad av <i>Hanne Sanders</i>	112

Den svenska skolgårdens historia. Skolans utemiljö som pedagogiskt och socialt rum <i>Anna Larsson, Björn Norlin & Maria Rönnlund. Recenserad av Germund Larsson</i>	114
Den akademiska läxan. Om föreläsningens historia <i>Bo Lindberg. Recenserad av Johan Östling</i>	116
En förtrollad värld. Förmoderna föreställningar och bohösländska trolldomsprocesser 1669–1672 <i>Göran Malmstedt. Recenserad av Per Sörlin</i>	118
Lutheranism and the Nordic Spirit of Social Democracy. A Different Protestant Ethic <i>Robert H. Nelson. Recenserad av Pasi Ihalainen</i>	120
Avhandlingar	
Fängna i begreppen? Revolution, tid och politik i svensk socialistisk press 1917–1924 <i>Karin Jonsson. Recenserad av Emma Hilborn</i>	122
En samhällelig angelägenhet. Framväxten av en symfoniorkester och ett konserthus i Stockholm, cirka 1890–1926 <i>Mia Kuritzén Löwengart. Recenserad av Karin Hallgren</i>	124
Resfeber. Berättelser från semesterns barndom 1938–1959 <i>Aurora Lewén. Recenserad av Sune Bechmann Pedersen</i>	126
Känslans patriark. Sensibilitet och känslopraktiker i Carl Christoffer Gjörwells familj och vänskapskrets, ca 1790–1810 <i>Ina Lindblom. Recenserad av Arne Jarrick</i>	129
Toleransens gränser. Religionspolitiska dilemman i det tidiga 1700-talets Sverige och Europa <i>Johannes Ljungberg. Recenserad av Marie Eyice</i>	130
Cavefors. Förlagsprofil och mediala mytbilder i det svenska litteratursamhället 1959–1982 <i>Ragni Svensson. Recenserad av Marie Cronqvist</i>	132
För 375 år sedan (1643) <i>Tecknad av Fredrik Tersmeden</i>	135

Redaktören har ordet

Svante Norrhem

I *Scandias* vårnummer 2018, som var mitt första som redaktör, använde jag en stor del av utrymmet i "Redaktören har ordet" att bekymra mig över tidskriftens framtid. *Scandia* delar tillsammans med en rad humanistiska och samhällsvetenskapliga tidskrifter problemet med att få de knappa resurserna att täcka helt grundläggande kostnader. Det är därför särskilt glädjande att denna gång kunna skriva att *Scandia* med stöd av konstruktivt tänkande och generösa bidragsgivare nu lever vidare under överskådlig tid. Detta gör också att vårt arbete med att bidra till kunskapsspridning och debatt går vidare. Jag vill i detta sammanhang passa på att tacka alla som ställer upp och läser våra artikelmanus och utan annan ersättning än något nummer av tidskriften lägger ned ett lika viktigt som krävande arbete på att kommentera och lämna förslag till förbättringar. Utan dessa insatser skulle *Scandia* i likhet med de flesta vetenskapliga tidskrifter inte klara uppdraget. Under min korta tid som redaktör har jag med stigande tacksamhet noterat hur påfallande generösa kolleger både i och utanför Sverige ställer upp som lektörer eller recensenter, och på så sätt bidrar till en levande forskning. Jag vill framföra min och redaktionens stora tack.

En annan tacksamhetens tanke går till Sverker Oredsson. Sedan han hastigt gått bort tidigare i år har många beskrivit hans stora och breda intresse för politik, universitetsvärlden och historieämnet. I det här numret tecknar Ulf Zander en bild av den betydande insats Sverker gjorde som redaktör för *Scandia* under tio års tid.

Som redaktör gläder jag mig åt att det kommer en jämn ström med artiklar till oss. Tre av dessa publiceras i detta nummer. Den första är en artikel av Kristine Dyrmann som handlar om den danska salongsvärdinnan Charlotte Schimmelmänn och hennes vistelser i Bad Pyrmont under sent 1700-tal. Som adelsdam och gift med en centralt placerad och inflytelserik politiker hade Schimmelmänn en given plats i epokens *beau monde* och kunde agera som mellanhand och rådgivare inom sin tids informella diplomati. Under vistelserna i det mondäna Bad Pyrmont – en tummelplats för män och kvinnor med makt och maktambitioner – valde Charlotte Schimmelmänn med omsorg var hon skulle bo, i vilka miljöer hon skulle röra sig och med vem hon skulle fraternisera. Kristine Dyrmann skriver med sin artikel in sig i ett internationellt forskningsfält med fokus på kvinnor som aktörer inom politik och diplomati.

Dag Retsö utgår i sin artikel om livsmedelsförsörjning på Västerås slott 1517-1520 från en nyligen upptäckt och detaljerad handskrift i danska Rigsarkivet. Genom detta fynd har Retsö kunnat följa ölbryggning, brödbak och slakt samt konsumtion av en lång rad livsmedel under mer än tre år. Dokumentet ger således en unik inblick i den svenska senmedeltidens slottshushållning och Retsö kan därför visa att näringsstandarden som visserligen tycks ha sjunkit sedan tidigare trots allt ännu var hög och särskilt i jämförelse med övriga Europa. Artikeln bidrar till ökad kunskap om levnadsstandarden i Sverige under senmedeltiden.

Ungdomsupplopp är temat för Martin Ericssons och Andrés Brink Pintos artikel. I fokus står de så kallade nyårskravallerna 1956 och Hötorgskravallerna 1965. Ericsson och Brink Pinto är intresserade av hur den tidiga efterkrigstidens ungdoms- och fritidspolitik formades och skapade föreställningar om ungdomar, men även hur detta politiska fält användes för att inter文enera mot unga människor. I sin artikel utgår författarna från resultaten av två stora utredningar som genomfördes av Stockholms barnavårdsnämnd och som byggde på intervjuer med hundratals ungdomar som deltagit antingen i kravallerna 1956 eller 1965. Myndigheternas svar på de oönskade oroligheterna blev enligt författarna inte en politik som gick ut på att hindra eller tvinga ungdomar att agera på ett visst sätt utan istället att genom styrning få dem att frivilligt undvika platser där de sågs som problem.

I ”Scandia utblick” ställer sig Staffan Bergwik frågan vad det växande forskningsfältet ”kunskapshistoria” ger för nya insikter. Hans resonemang rör sig kring hur kunskapshistoria förhåller sig till redan etablerade fält och i vilken mån något substantiellt nytt tillförs: har inte vetenskapshistoriker redan sysslat med kunskapens samtida cirkulation och konstruktion och hör detta i själva verket inte till de problemområden som vetenskapshistoriker diskuterat allra mest sedan 1990-talet frågar sig Bergwik i antologin *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge* (Nordic Academic Press, 2018).

Som vanligt bjuder *Scandia* på temarecensioner och andra recensioner av nyutgiven svensk och internationell forskning. Jag vill också påminna om att vi på vår hemsida lägger ut alla tidigare nummer och att där också går att lyssna till podden ”Lite passé” där framför allt yngre forskare diskuterar sin forskning.

Medverkande i detta nummer

STAFFAN BERGWIK (f. 1975) är docent i idé- och lärdoms historia och lektor i idéhistoria vid Stockholms universitet. Hans forskning behandlar naturvetenskapernas kulturhistoria under 1800- och 1900-talen med särskilt fokus på frågor om vetenskap och media, sinnes- och känslöhistoria samt genus och naturvetenskap. Under senare år har han forskat om historiska konstruktioner av vertikala och globala perspektiv på landskap utifrån medietekniker som framställt stora geografiska mönster. Till hans senare publikationer hör boken *Kunskapens osynliga scener: Vetenskapshistorier 1900–1950* (2016), artikeln ”Panoramic visions. Sven Hedin in ’Transhimalaya’ 1906–1909” (i antologin *The Power of the In-between. Intermediality as a Tool for Aesthetics Analysis and Critical Reflection*, red. Sara Callahan, Magdalena Holdar, Christer Johansson & Sonya Pettersson, 2018) samt flera bidrag till verket *Kunskaper i rörelse. Vetenskapsakademien i det moderna Sverige*, red. Johan Kärfelt, Karl Grandin & Solveig Jülich, 2018. Han var också redaktör för antologin *Domesticity in the Making of Modern Science* (tillsammans med Don Opitz & Brigitte van Tiggelen, 2015). Adress: Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet, 106 91 Stockholm, e-post; staffan.bergwik@idehist.su.se.

ANDRÉS BRINK PINTO (f. 1978) är fil.dr i historia och forskare vid Historiska institutionen, Lunds universitet. Han har de senaste åren forskat om sociala rörelser, konflikt och motstånd. Några av hans senaste publikationer är ”Bärsärkarseri och hänsynslös terror” i *Plats för makt* (2018); ”Rethinking transformative events to understand the making of new contentious performances” i *Radical Left Movements in Europe* (2017) och ”Verktygslåda för konfliktforskare” i *Politik underifrån* (2016). Tillsammans med Martin Ericsson arbetar han sedan hösten 2016 i projektet ”Ungdomsupplopp och ungdomspolitik”, finansierat av Vetenskapsrådet. Inom ramen för projektet har de, förutom denna artikel, publicerat ”Youth Riots’ and the concept of contentious politics studies in historical research” (*Scandinavian Journal of History*, under utgivning) och de kommer under hösten 2019 publicera monografin *Den bråkiga staden*. Adress: Lunds universitet, Historiska institutionen, Box 192, 221 00 Lund; e-post: andres.brink_pinto@hist.lu.se.

KRISTINE DYRMANN (tidigare Vestergaard Nielsen) er ph.d.-stipendiat på afdelingen for historie, Aarhus Universitet, cand.mag. i fransk og historie og videnskabelig medarbejder ved Dansk Center for Herregårdsforskning,

Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum. Hun arbejder på en ph.d.-afhandling om elitekvinders politiske handlingsrum i det sene 1700-tals Danmark. Projektets nærmere fokus er på korrespondancen mellem Charlotte Schimmelmann, Sybille Reventlow og Frederikke Reventlow. De tre kvinder deltog alle i hoffivet i København, og samtidig var de gift med politikerne i 'reformkredsen', der stod bag landbo- og skolereformer i 1780'ernes og 1790'ernes Danmark. Adresse: Afdeling for historie, Aarhus Universitet, 8000 Aarhus C/ Dansk Center for Herregårdsforskning, Gammel Estrup, 8963 Auning; e-post: kristine.dyrmann@cas.au.dk, kd@gammelestrup.dk.

MARTIN ERICSSON (f. 1982) är fil.dr i historia och forskare vid Historiska institutionen, Lunds universitet. Förutom projektet "Ungdomsupplopp och ungdomspolitik" tillsammans med Andrés Brink Pinto arbetar han även inom ett annat projekt finansierat av Vetenskapsrådet: "Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921" (projektledare Fia Sundevall). Han studerar där relationen mellan rösträtt och medborgarskap, främst de debatter som ledde fram till att invandrare utan svenskt medborgarskap fick kommunal rösträtt 1976. Han har publicerat studier om kollektiva konfrontationer och gatupolitik i svensk historia, liksom studier av den svenska rasforskningens och rasismens historia. Bland hans senaste verk kan nämnas *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige* (2016) och, tillsammans med Stefan Nyzell, "Sweden 1910–1950. The contentious Swedes. Popular struggle and democracy" i *Popular Struggle and Democracy in Scandinavia, 1700–Present* (2018). Adress: Lunds universitet, Historiska institutionen, Box 192, 221 00 Lund; e-post: martin.ericsson@hist.lu.se.

DAG RETSÖ (f. 1961) är docent i ekonomisk historia vid Institutionen för ekonomisk historia och internationella relationer vid Stockholms universitet. Förutom levnadsstandard i Sverige under medeltiden ("Between frugality and prosperity. Standard of living and consumption patterns of castle personnel in early 16th century Sweden", *The Journal of European Economic History* 45:2 (2016), har han även skrivit om länsförvaltning, skatter och geografisk mobilitet under svensk medeltid samt historisk klimatologi under förindustriell tid. Han är för närvarande projektledare för forskningsprojektet "Sverige före Gustav Vasa. En ekonomiskhistorisk nytolkning av statens omvandling under senmedeltiden", finansierat av Wallander-Hedelius' stiftelse. Adress: Institutionen för ekonomisk historia och internationella relationer, Stockholms universitet, 106 91 Stockholm; e-post: dag.retso@ekohist.su.se.

Recensenter

SUNE BECHMANN PEDERSEN, fil.dr i historia, Lunds universitet

MARIE CRONQVIST, docent i mediehistoria, Lunds universitet

MARIE EYICE, doktorand i historia, Stockholms universitet

ROSALÍA GUERRERO CANTARELL, fil.dr i ekonomisk historia, Uppsala universitet

KARIN HALLGREN, professor i musikvetenskap, Linnéuniversitetet

EMMA HILBORN, fil.dr i historia, Lunds universitet

PASI IHALAINEN, professor i historia, Jyväskylän universitet

ARNE JARRICK, professor i historia, Stockholms universitet

GERMUND LARSSON, fil.dr i utbildningssociologi, Örebro universitet

DAVID LARSSON HEIDENBLAD, fil.dr i historia, Lunds universitet

ROBERT NILSSON MOHAMMADI, fil. dr i historia, Malmö universitet

HANNE SANDERS, professor i historia, Lunds universitet

PER SÖRLIN, professor i historia, Mittuniversitetet

JOHAN ÖSTLING, docent i historia, Lunds universitet